

A GLOBALIZÁCIÓ ERŐSZAKJA*

JEAN BAUDRILLARD

A mai terrorizmus nem az anarchizmus, a nihilizmus vagy a fanatizmus hagyományos történetének folytatója, hanem a globalizáció eredménye. Fő jellemzőinek azonosításához és megismeréséhez vissza kell fejtetni leszármazását, különös tekintettel az egyedihez és az egyetemeshez való kapcsolatára.

A GLOBÁLIS ÉS AZ UNIVERZÁLIS

A globális [*mondial*] és az univerzális kifejezések közötti látszólagos hasonlóság félrevezető. Az univerzalizáció összefügg az emberi jogokkal, a szabadsággal, a kultúrával és a demokráciával. Ezzel szemben a globalizáció a technológiáról, a piacról, az idegenforgalomról és az információról szól. Míg a globalizáció visszafordíthatatlannak tűnik, addig az univerzalizáció eltűnőben van. Legalábbis visszahúzódni látszik a nyugati modernitással összefüggő és abból kialakult értékrendszer, amely semmilyen más kultúrához nem hasonlítható. Minden univerzálissá váló kultúra elveszíti egyediségét és elpusztul – ez történt mindazokkal a kultúrákkal, amelyeket erőszakos asszimilációval elpusztítottunk. De igaz ez a saját kultúránkra is, annak ellenére, hogy univerzálisnak, vagyis egyetemesnek tekintjük. Az egyetlen különbség az, hogy más kultúrák egyediségük miatt pusztultak el, amely egyfajta költői megsemmisülés. A mi kultúránk viszont éppen azért haldoklik, mert elvesztettük egyediségünket, és megsemmisítettük értékeinket. És ez egy sokkal csúfabb végzet.

Hisszük, hogy minden érték eszményi célja az egyetemessé válás, de nem igazán érzékeljük azt a halálos veszélyt, amelyet egy ilyen küldetés jelent. Ahelyett ugyanis, hogy az eszményhez felemelve, egy minden értéket lenullázó spirálba taszít. A felvilágosodás során az univerzalizációt korlátlan növekedésnek és haladásnak tekintették, ma ezzel ellentétben az univerzalizáció egy olyan norma, amely a legkisebb közös érték felé való előremenekülésként fejeződik ki. Pontosan ez az emberi jogok, a demokrácia és a szabadság sorsa manapság: leggyengébb megnyilvánulásuk éppen az elterjedésük.

Az univerzalizáció a globalizáció miatt tűnik el. A kereskedelem globalizációja véget vet az értékek univerzalizálásának. Ez az egydimenziós gondolkodás [*pensée unique*] diadalát jelzi az univerzális gondolkodással szemben. Ami globalizálódik, az elsősorban a piac, a tőzsdék és mindenféle termék bősége, vagyis az örökös pénzáramlás. Kulturális értelemben a globalizáció teret enged a jelek és értékek keveredésének, tulajdonképpen a pornográfia egyik formájának. Valójában a minden és a semmi globális terjedése nem egyéb, mint a hálózaton keresztül kifejeződő trágárság. A szexuális trágárság is a múlté, mára csak a globális, interaktív együttlét maradt. Mindezek eredményeként már nincs különbség a globális és az univerzális között. Az egyetemes globalizálódott, és

* A szöveg eredetileg megjelent: Jean BAUDRILLARD: La violence du mondial. *Le Monde Diplomatique*, 2002/ november, és Uő: *Power Inferno*. Galée, Paris, 2002. 63–83. végül: Jean BAUDRILLARD: *The Violence of the Global* = Uő: *The Spirit of Terrorism*. ford. Christ Turner, Verso, New York, 2003. 87–105. (A Szerk.)

Posztmodern maszk

– Anne-Marie Ouellet
„Házi cella” című performansza,
Laval (Franciaország), 2017
(Wikimedia Commons)

az emberi jogok pontosan úgy mozognak, mint bármely más globális termék (olaj, tőke stb.) a világon.

Az univerzálisról a globálisra való áttérés folytonos homogenizációt, de végtelen töredezettséget is eredményezett. A behatárolás helyett az áthelyezés váltotta fel a központosítást. A különbség s nem pedig a decentralizáció vette át az összefonódás helyét. Hasonlóképpen, a diszkrimináció és a kirekesztés nemcsak a globalizáció véletlen következményei, hanem annak logikus eredményei. Valójában a globalizáció jelenléte felveti annak a kérdését, hogy vajon az univerzalizációt megsemmisítette-e már a saját kritikus tömege? Azon is elgondolkodtat bennünket, hogy létezett-e valaha egyáltalán az egyetemesség és maga a modernitás néhány értekezésen vagy népszerű erkölcsi nézetén túl. Ma számunkra megtört a modern univerzalizáció tükre. Ez azonban valójában lehetőséget is rejthet! E megtört tükör töredékeiben ugyanis mindenféle egyediség jelenik meg, újból. Azon egyediségek, amelyeket veszélyben forgónak hittünk, megmaradnak, és azokat, amelyeket elveszettnek gondoltunk, újjáélednek.

Amint az univerzális értékek elveszítik tekintélyüket és legitimitásukat, a dolgok radikálisabbá válnak. Amikor az egyetemes hiedelmeket mint egyetlen lehetséges kulturális közvetítő értéket vezették be, az ilyen meggyőződéseknek meglehetősen könnyű volt beépíteniük az egyediségeket, mint a megkülönböztetés módjait, egy olyan egyetemes kultúrába, amely állítása szerint pártfogolja a különbségeket. De ma már ez nem lehetséges, miután a globalizáció diadalmas terjeszkedése felszámolta a megkülönböztetés minden formáját és az univerzális értékeket, amelyek korábban a különbségek mellett szóltak. Ezzel a globalizáció végeredményben egy teljesen közömbös kultúrát eredményezett. Attól a pillanattól kezdve, hogy az univerzális eltűnt, a mindenható globális technológiaszerkezet túlsúlyba került. Azonban ennek a technoszerkezetnek most új egyediségekkel kell szembenéznie, és ezen egyediségek a globalizációnak hála szabadon és vadul elterjedhetnek.

A történelem adott esélyt az univerzalizációra. Ma azonban, szembesülve az alternatíva nélküli globális renddel és a céltalanul lázadó egyediséggel,

a szabadság, a demokrácia és az emberi jogok fogalma rémesen csengenek. A múlt univerzalizációs szellemeként maradtak itt. Az univerzalizáció egy olyan kultúra népszerűsítésére szolgált, amelyet a transzcendencia, a szubjektivitás, a konceptualizáció, a valóság és az ábrázolás jellemez. Ezzel szemben a mai virtuális globális kultúra az univerzális fogalmakat képernyőkre, hálózatokra, immanenciára, számokra és mértéktelen tér-idő folytonosságra cserélte. Az univerzálisban még maradt némi hely a világra, a testre vagy a múltra való természetes hivatkozásra, volt egyfajta dialektikus feszültség vagy kritikai lendület, amely lényegét a történelmi és forradalmi erőszakban találta meg. Ennek a kritikai negativitásnak a kiűzése megnyitotta a kaput az erőszak egy másik formájának: a globális erőszaknak. Ezt az új erőszakot a technikai hatékonyság és a pozitivitás, a teljes szervezettség, a nélkülözhetetlen forgalom és a cserék egyenértékűsége jellemzi. Ezenkívül a globális erőszak véget vet az értelmiség társadalmi szerepének (amely egy, a felvilágosodáshoz és az univerzalizációhoz kötött elképzelés), de azon aktivista szerepének is, akit korábban a kritikai ellenzék és a történelmi erőszak gondolatosságához kötöttünk.

megtört a modern
univerzalizáció tükre

GLOBALIZÁCIÓ ÉS EGYEDISÉG

Végzetes-e a globalizáció? Előfordult, hogy a miénken kívüli kultúrák képesek voltak elkerülni a közömbös (eszme)csere általi pusztulást. Manapság mégis hol van a kritikus pont az egyetemes és a globális között? Vajon elértük? Milyen örvény kényszeríti a világot az Eszme eltörléséhez? És mi az a másik örvény, amely egyszersmind úgy tűnik, arra kényszeríti az embereket, hogy feltétel nélkül meg akarják valósítani az Eszmét?

Az univerzális egy Eszme volt. Amikor a globális a világon megvalósult, Eszmeként eltűnt, öngyilkosságot követett el, és mint önmagáért való, megszűnt. Miután az emberiség ma már önnön immanenciája, s miután átvette a halott Isten által hagyott helyet, az ember lett az egyetlen referenciamód. Ennek az emberiségnek azonban már nincs végzete. Korábbi ellenségeitől megszabadulva az emberiség most belülről hoz létre ellenségeket, amelyek valójában sokféle embertelen áttétet eredményeznek.

Pontosan innen származik a globális erőszak! Ez egy olyan rendszer terméke, amely felkutatja a negativitás és az egyediség bármely formáját, beleértve természetesen a halált is (mégpedig mint az egyediség végső formáját). Egy olyan társadalom erőszakos cselekménye, ahol tilos a konfliktus, ahol a halál nem megengedett. Ez egy olyan erőszak, amely bizonyos értelemben véget vet magának az erőszaknak, és arra törekszik, hogy létrehozzon egy olyan világot, ahol minden, ami a természettel kapcsolatos, eltűnik (legyen szó akár testről, nemről, születésről vagy halálról). Tulajdonképpen globális fertőzőképességnek kellene nevezni; az erőszaknak ez a formája valóban vírusos. Fertőzéssel terjed, láncreakcióval mozog, és apránként tönkreteszi immunrendszerünket és ellenállóképességünket.

De a játéknak még nincs vége. A globalizáció ugyanis még nem nyert teljesen. Egy ilyen feloldó és homogenizáló erővel szemben heterogén erők – nemcsak különbözőek, hanem egyértelműen antagonisztikusak is – bárhol felemelkednek. A globalizációra egyre erősödő válaszok, valamint a globálissal magával szembeni ellenállás társadalmi és politikai formái mögött nem csupán a tagadás nosztalgikus megnyilvánulásai húzódnak meg. Ehelyett a modernség és a haladás viszonylatában találunk revizionizmust, amely nemcsak a globális technostruktúrát, hanem a globalizáció szellemi rendszerét is elutasítja, amely az összes kultúra közötti egyenértékűség elvét (azaz az univerzalizációt) feltételezi. Ez a fajta válasz tartalmazhat néhány erőszakos, rendellenes és irracionális szempontot, legalábbis hagyományos felvilágosult gondolkodásmódunk szemszögéből erőszakosnak, rendellenesnek és irracionálisnak lehet tekinteni őket. Ez a reakció kollektív etnikai, vallási és nyelvi formákat ölthet, de előfordulhat egyéni érzelmi kitörések vagy neurózisok formájában is. Min-

denesetre hiba lenne ezeket a válaszokat egyszerűen populistának, archaikusnak vagy akár terroristának bélyegezni. Mindaz, *ami napjainkban Eseménynek tekinthető, a globális elvont univerzalitással száll szembe*, és ez magában foglalja az iszlám saját szembenállását a nyugati értékekkel is (mert az iszlám azáltal vált a Nyugat első számú ellenségévé, hogy ezen értékek vetélytársa).

Ki tudja legyőzni a globális rendszert? Természetesen nem a globalizációellenes mozgalom, amelynek egyetlen célja a globális dereguláció lelassítása. Ennek a mozgalomnak a politikai hatása nagyon fontos lehet, de szimbolikus hatása nem sokat ér. Ennek a mozgalomnak az ellenállása egy olyan belső ügy, amelyet az uralkodó rendszer könnyen kordában tarthat. A pozitív alternatívák nem képesek legyőzni az uralkodó rendszert, de az

az erőszaknak ez a formája vírusos

egyediségek, amelyek se nem pozitívak, se nem negatívak, igen. Az egyediségek nem alternatívák, hanem más szimbolikus rendet képviselnek. Nem kötődnek értékítéletekhez vagy politikai realitásokhoz, lehetnek a legjobbak vagy a legrosszabbak. Kollektív történelmi cselekvés útján sem lehet őket „rendszeresíteni”. Minden domináns egydimenziós gondolatiságot legyőznek – mégsem tekinthetők egy ezzel szembeni ellengondolatnak. Egyszerűen létrehozzák saját játékterüket, és saját szabályaik szerint játszanak. Nem minden egyediség erőszakos, néhány nyelvi, művészeti, testi vagy kulturális egyediség például meglehetősen kifinomult. De mások, mint a terrorizmus, erőszakosak. A terrorizmus egyedisége megbosszulja azon kultúrák egyediségeit, amelyek saját pusztulásukkal fizették meg az egyedi globális hatalom kiterjesztésének árát.¹

Itt valójában nem a „civilizációk összezsugorításáról” beszélünk, hanem egy szinte antropológiai konfrontációról a megkülönböztethetetlen egyetemes kultúra és *minden más között*, amely bármilyen területen is megőrzi a visszavonhatatlan változás minőségét. A globális hatalom szempontjából, amely ugyanolyan fundamentalista a saját meggyőződésében, mint bármely vallási ortodoxia, a különbség és az egyediség bármely módja eretnekségnek számít. Az egyediség erői csak a globális rendszerhez való csatlakozás (saját akarattal vagy rájuk kényszerített erőszakkal) vagy az elpusztulás között választhatnak.

A Nyugat – vagy inkább az *egykori* Nyugat, mivel régen elveszítette saját értékeit – küldetése, hogy minden rendelkezésre álló eszközt felhasználva minden kultúrát alá vessen a kulturális egyenértékűség kegyetlen elvének. Ha egy kultúra elvesztette értékeit, akkor csak úgy állhat bosszút, ha megtámadja másokét. Politikai vagy gazdasági céljaikon túl az olyan háborúk szándéka, mint az afganisztáni is,² a vadság normalizálása és a területek összehangolása: megszabadulni minden ellenálló övezettől, és gyarmatosítás, illetve háziassítás segítségével minden vad és ellenálló területet földrajzilag és mentálisan homogenizálni.

ÖNFERTŐZÉS

A globális rendszer kiépítése valójában mély féltékenység eredménye. Féltékenysége egy közömbös és alacsonyan meghatározott kultúrának a magasabb meghatározottságú kultúrákkal szemben, a kiábrándult és lomhává vált rendszernek az életerős kulturális környezetek ellen, valamint egy szentségtelen társadalomnak az áldozati formákkal szemben.

E domináns rendszer szerint minden ellenállási forma gyakorlatilag terrorista jellegű. E logika szerint akár azt is mondhatnánk, hogy a természeti katasztrófák is a terrorizmus formái. A súlyos technológiai balesetek, mint például Csernobil, pedig egyszerre volna terrorcselekmény és természeti katasztrófa. Az indiai Bhopalban található mérgező gázszivárgás, egy másik technológiai baleset, terrorcselekmény lehetne. Bármelyik repülőgép-balesetet ezen

1 Lásd bővebben: Jean BAUDRILLARD: *A terrorizmus szelleme* [2001] (ford. SZABÓ László) = *Az árnyék helye. Tanulmányok a hatalom, a morál és az erőszak kérdéseiről*. szerk. GULYÁS Gábor – SZÉPLAKY Gerda, Kalligram, Pozsony, 2011. (A Szerk.)

2 A 2001. szeptember 11-ei terrortámadást követően Afganisztán ellen 2001. október 7-én elindított, *Operation Enduring Freedom* fedőnevű háború, amely a mai napig nem ért véget. (A Szerk.)

Sötét globalizáció
(Fábian István illusztrációja, 2021)

az alapon bármely terrorcsoport magának követelhetné. Az irracionális események legfőbb jellemzője, hogy bárki vagy bármi lehet értük felelős. Bizonyos mértékben bármi, amire csak gondolni tudunk, lehet bűnös, akár egy hidegfront vagy egy földrengés – ez nem új keletű. Az 1923-as tokiói földrengésben koreaiak ezreit gyilkolták meg, mert úgy gondolták, hogy ők felelősek a katasztrófáért. Egy olyan erőteljesen integrált rendszerben, mint a miénk, mindennek hasonló destabilizáló hatása lehet. Minden a tévedhetetlennek hitt rendszer kudarca felé vezet.

A mi szempontunkból, miután a rendszer racionális és programozott vezérlésén belül vagyunk, még azt is gondolhatnánk, hogy a legsúlyosabb katasztrófa tulajdonképpen maga a rendszer tévedhetlensége. Nézzük meg Afganisztán példáját! Ebben az országban a „demokratikus szabadságok” és azok kinyilvánításának minden formája – a zenétől a televízió át a női arc felfedezéséig – tilos volt, és annak lehetősége, hogy egy ilyen ország ennek [a demokratikus szabad-

ságösszességnek] teljes ellentétjében élhessen, mint civilizációs út (függetlenül attól, hogy milyen vallási elvekre hivatkozott), nem volt elfogadható a „szabad világ” számára. A modernitás univerzális dimenzióját nem lehet visszautasítani. A Nyugat számára, annak konszenzusos modellje és egyedi gondolkodásmódja szempontjából, bűn az, ha a modernitást nem a Jó nyilvánvaló forrásának vagy az emberiség természetes Eszményének tekintjük. Az is büntetendő, amikor értékeink és gyakorlataink egyetemességét gyanúsítják egyes személyek, akiket – ha kétségeiket elárulják – azonnal fanatikusoknak bélyegeznek.

Háborúsimuláció
– Szovjet gázgyakorlat 1942-ben
(Library of Congress)

Csak a szimbolikus köteleesség logikáját hangsúlyozó elemzés képes értelmezni ezt a szembenállást a globális és az egyedi között. A világ többi részének a Nyugattal szembeni gyűlölete megértéséhez a nézőpontokat meg kell fordítani. A nemnyugati emberek gyűlölete nem azon alapszik, hogy a Nyugat mindent ellopott tőlük, és soha nem adott vissza semmit. Hanem inkább azon alapszik, hogy ezen nemnyugati emberek mindent megkaptak, de soha nem engedték, hogy bármit is visszaadjanak. Ezt a gyűlöletet nem a birtoklás vagy a kizsákmányolás okozza, hanem inkább a megaláztatás. És pontosan ez a fajta gyűlölet magyarázza a 2001. szeptember 11-i terrortámadásokat is. Ezek egy megaláztatásra választ adó megalázó cselekmények voltak.

A legrosszabb, ami a globális hatalommal történhet, nem támadás vagy megsemmisítés, hanem megalázás. A globális hatalmat szeptember 11-én megalázták, mert a terroristák olyasmit okoztak, amelyet a globális rendszer nem tud visszaadni. A katonai megtorlás csak a fizikai válasz eszköze volt. Szeptember 11-én a globális hatalmat jelképesen győzték le. A háború ugyan válasz magára az agresszióra, de nem egy jelképes kihívásra. A jelképes kihívást akkor fogadják el és szüntetik meg, amikor a másikat megalázzák cserébe (de ez nem működhet,

ha a másikat lebombázzák vagy rács mögé zárják Guantanamóban). A jelképes kötelezettség alapvető szabálya kimondja, hogy az uralom bármely formájának alapja az ellenfél. Az egyoldalú ajándék ellenben pusztán a hatalom cselekedete. A Jó birodalma, a Jó erőszakossága éppen az, hogy képes minden viszonzás nélkül adni. Ezt jelenti Isten helyzetében lenni, vagy annak a Mesternek a helyzetében lenni, aki lehetővé teszi a rabszolgának, hogy munkáért cserébe éljen (de a munka nem jelképes megfelelője ennek az ajándéknak, és a rabszolga egyetlen válasza vagy a lázadás vagy a halál).

ÁLDOZAT NÉLKÜL

Isten nagyon is hagy helyet az áldozatnak. A hagyományos rend szerint áldozatkésztséggel mindig vissza lehetett adni Istennek, a természetnek vagy bármely felsőbb entitásnak azt, amit kaptunk tőle. Mindig is ez biztosította a lények és a dolgok közötti szimbolikus egyensúlyt. De ma már nincs senki, akinek áldozhatnánk, azaz visszaadhatnánk a szimbolikus adósságot. Ez a kultúránk átka. Nem az ajándék lehetetlen, hanem a viszonzás. Az összes áldozati formát közömbösítették és eltávolították (ami helyette maradt, az pedig az áldozat kifigurázása, ami az áldozattá válás minden korunkbeli példájában látható).

Tehát orvosolhatatlan helyzetben vagyunk, amikor már nem Istentől vagy a természettől kell kapnunk, hanem folyamatosan az általános csere és a közös kielégülés technológiai szerkezetének segítségével kell kapnunk. Mindent gyakorlatilag megkapunk, és tetszik vagy sem, mindenhez jogot is szerzünk. Hasonlóak vagyunk ahhoz a rabszolgához, akinek az életét megkímélték, de akit mégis visszafizethetetlen adósság köt. Ez a helyzet egy ideig eltarthat, mert ez a csere az alapja a gazdasági rendünknek. Ennek ellenére mindig eljön az az idő, amikor az alapvető szabály újra felszínre kerül, és a negatív visszatérése elkerülhetetlenül erőszakosan reagál a pozitívrá, erre a fogságba esett, védett életre; s ekkor a létezés telítettsége jelenik meg. Ez a visszatérés megjelenhet egy nyílt erőszakos cselekmény (például terrorizmus) formájában, de formája lehet a tehetetlen megadás (ez a modernségünkre jellemzőbb), az öngyűlölet és a megbánás, más szóval minden olyan negatív indulat, amelyek a lehetetlen ajándékviszonzás kicsinyített formái.

Amit utálunk magunkban – neheztelésünk homályos tárgya – az a valóság, a hatalom és a kényelem feleslege, az egyetemes rendelkezésre állásunk, a határozott teljesítményünk, az a fajta sors, amelyet Dosztojevszkij nagy inkvizitora tartogatott a házasított tömegek számára. Kultúránknak éppen ez az a része, amelyet a terroristák taszítónak találnak (ez magyarázza a támogatottságukat és vonzerejüket is). A terrorizmus támogatása ugyanis nem csak a megalázott és megsértett emberek kétségbeesésén alapul. Ez azon személyek láthatatlan kétségbeesésén is alapul, akiket a globalizáció kiváltságos helyzetbe hozott, saját maguk alá vannak vetve egy mindenható technológiának, egy agyonnyomó virtuális valóságnak, az olyan hálózatok és programok birodalmának, amelyek valószínűleg az emberi faj csökkenő körvonalának újrarájzolását végzik, méghozzá egy globálissá vált emberiség számára. (Végtére is, nem az emberi fajnak a Föld többi élőlénye feletti feljebbvalósága a tükörképe a Nyugat uralmának a világ többi része felett?) Ez a láthatatlan kétségbeesés, a mi láthatatlan kétségbeesésünk, reménytelen, mivel nem más, mint minden vágyunk megvalósításának eredménye.

Tehát, ha a terrorizmus ebből a valóságfeleslegből és a valóság lehetetlen cseréjéből (ajándékozás) származik, ha a gazdagság vagy a viszonzhatatlan bőség terméke, és ha a konfliktusok kényszerű megoldásából fakad, akkor a megszabadulás illúziója mintha objektív gonosz lenne. Ugyanis abszurdításában és értelmetlenségében a terrorizmus a társadalmunk saját ítélete és büntetése egyben. ■

(Fordította: Ambrus Éva)

Jean Baudrillard könyvei magyarul

A tárgyak rendszere [1968] (ford. Albert Sándor) Gondolat, 1987.

Amerika [1986] (ford. Tótfalusi Ágnes) Magvető, 1996.

A rossz transzparenciája – Esszé a szélsőséges jelenségekről [1990] (ford. Klimó Ágnes) Balassi-BAE Tartóshullám-Intermedia, 1997.

Az utolsó előtti pillanat – A közönyös paroxista. Beszélgetések Philippe Petit-vel [1998] (ford. Tótfalusi Ágnes) Magvető, 2000.

A művészet összeesküvése – Esztétikai illúzió és dezillúzió [2005] (ford. Pálfi Judit) Műcsarnok, 2009.